

Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya

Editör: Ünsal BEKDEMİR

Editör: Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

GENEL BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYA

ISBN 978-625-8044-17-1
DOI 10.14527/9786258044171

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Aralık 2021, Ankara

Yayın-Proje: Nisanur Uzunlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
Saray Mah. 126. Cad. No: 20/A
Kazan/ANKARA
Tel: (0312) 394 55 91

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya adını taşıyan bu kitap çalışması; beşeri ve ekonomik coğrafyayı ilgilendiren tüm konular en güncel veri ve kaynaklar kullanılarak farklı üniversitelerden on üç akademisyen tarafından oluşturulmuş özgün bir eserdir. Bilindiği üzere Beşeri ve Ekonomik Coğrafya veya son yıllarda kabul gördüğü şekli ile Beşeri Coğrafya nüfus, tarımsal faaliyetler, ulaşım, sanayi, yerleşme ve kentleşme gibi insan eseri süreçler ile çevre üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan değişiklikler ve diğer kültürel süreçleri incelemektedir. Bu kitap, başta Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalları ile Sosyal Bilimler ve Edebiyat Fakültelerinin coğrafya bölümlerindeki öğrenciler olmak üzere söz konusu alanda çalışmalar yapan tüm araştırmacılar için başvurulacak temel bir kaynak eser özelliği taşımaktadır.

Yukarıda kısaca bahsedilen beşeri ve ekonomik coğrafyayı ilgilendiren başlıca konuların ele alındığı bu kitap on bir bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan nüfus coğrafyasında, geçmişte ve günümüzde dünya nüfusuna ilişkin artış, dağılışı, yoğunluk ve bunlar üzerinde etkili olan faktörler, sayımlar, politikalar, göçler, diller, dinler, ırklar, kültürler ve kültür bölgeleri incelenmiştir. İkinci bölümde kır yerleşmeleri, üçüncü bölümde ise kent yerleşmeleri ele alınmıştır. Bu bölümlerde ilk yerleşmelerden günümüze kadar yerleşmelerin gelişimi, dağılışı ve bunlar üzerinde etkili olan faktörler; yerleşmelere ilişkin yapılan sınıflandırmalar ve fonksiyonlardan bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde tarım ve hayvancılık, beşinci bölümde ormancılık, altıncı bölümde madenler, yedinci bölümde enerji kaynakları, sekizinci bölümde sanayi, dokuzuncu bölümde ulaşım, onuncu bölümde turizm ve on birinci bölümde ticari faaliyetler konularına yer verilmiştir. Bu bölümlerde ekonomik coğrafya konularının özelliklerine göre sektörel sınıflandırılması, gelişimi ve coğrafi dağılışı, gelişiminde ve dağılışında etkili olan faktörler, ekonomik faaliyetlerin doğal ve beşeri çevreyle etkileşimi ve bu etkileşimin ortaya çıkardığı faaliyet alanlarına özgü ve çevreye ilişkin sorunlar ortaya konulmuştur.

Kitabın bölüm yazarları çok kıymetli meslektaşlarım Prof. Dr. Serhat ZAMAN, Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ, Prof. Dr. Yahya KADIOĞLU, Prof. Dr. Hakan KOÇ, Prof. Dr. Ramazan SEVER, Prof. Dr. Bülent AKSOY, Prof. Dr. Okan YAŞAR, Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY, Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ, Doç. Dr. İbrahim SEZER, Dr. Öğretim Üyesi Derya AĞBABA ve Arş. Gör. Aynur AYDIN'a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Eserin, başta öğrenciler ve araştırmacılar olmak üzere tüm bilim mensuplarına faydalı olması en büyük temennimizdir.

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun-2021

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

1. Bölüm: Nüfus Coğrafyası

Prof. Dr. Serhat ZAMAN - Bursa Uludağ Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4300-9382

2. Bölüm: Kır Yerleşmeleri

Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ - Marmara Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8023-2976

3. Bölüm: Kent Yerleşmeleri

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR - Giresun Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-7767-9088

4. Bölüm: Tarım Coğrafyası

Prof. Dr. Yahya KADIOĞLU - Samsun Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-9483-1635

Dr. Öğr. Üyesi Derya AĞBABA - Samsun Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-5161-0832

Arş. Gör. Aynur AYDIN - Samsun Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4827-146x

5. Bölüm: Ormanlık

Prof. Dr. Hakan KOÇ - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6840-7702

6. Bölüm: Madenler

Prof. Dr. Ramazan SEVER - İnönü Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6792-6041

Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ - Atatürk Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-0348-8721

7. Bölüm: Enerji Kaynakları

Prof. Dr. Bülent AKSOY - Gazi Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-7181-8008

8. Bölüm: Sanayi

Prof. Dr. Okan YAŞAR - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-8881-4639

9. Bölüm: Ulaşım

Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-5943-7747

10. Bölüm: Turizm

Doç. Dr. İbrahim SEZER - Giresun Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-0067-7017

11. Bölüm: Ticaret

Doç. Dr. İbrahim SEZER - Giresun Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-0067-7017

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM NÜFUS COĞRAFYASI

Nüfus ve Coğrafya.....	1
Nüfus Sayımları.....	2
Dünya Nüfusunun Seyri.....	8
Demografik Dönüşüm/Döngü Kuramı.....	14
Dünya Nüfusunun Seyrine Yönelik Çeşitli Görüşler/Teoriler.....	18
Devletlerin Nüfus Politikaları.....	22
Dünya Nüfusunun Geleceği.....	26
Dünya Nüfusunun Seyrini Etkileyen Demografik Süreçler.....	27
Nüfusun Yaş Yapısı.....	44
Göçler.....	57
Dünya Nüfusunun Dağılışı.....	78
Dünya Nüfusunun Kültürel Özellikleri.....	90
Kaynaklar.....	104

2. BÖLÜM KIR YERLEŞMELERİ

Giriş.....	107
Yerleşme Coğrafyası.....	109
Yerleşmenin Tarihsel Süreci.....	109
Yerleşmeyi Etkileyen Coğrafi Faktörler.....	110
Kır-Şehir Yerleşmeleri Ayrımında Esas Alınan Ölçütler.....	114
Kır Yerleşmeleri.....	116
Kır Meskenleri.....	118
Doğal Barınaklar.....	119
Göçebe Barınakları.....	119
Sabit Barınaklar.....	120
Kır Yerleşmesi Şekilleri.....	121
Kullanılan Periyoda Göre.....	121
Dokularına Göre.....	122

Form veya Şekillerine Göre	123
Kuruldukları Yerlere Göre.....	125
Ekonomik Fonksiyonlarına Göre.....	125
Nüfus Büyüklüklerine Göre.....	126
Mülkiyet ve Arazi Şekillerine Göre.....	127
Türkiye’de Kır Yerleşmelerinin Özellikleri	128
Kır Yerleşimlerin Problemleri.....	130
Kaynaklar.....	132

3. BÖLÜM KENT YERLEŞMELERİ

Kentin Tanımı ve Kenti Belirleyen Kriterler	135
Kentleşme ve Kentlerin Yeryüzündeki Dağılışı.....	139
Kentlerin Sınıflandırılması.....	151
Kentleşmeden Kaynaklanan Sorunlar ve Sürdürülebilir Kentleşme	152
Kaynaklar.....	157

4. BÖLÜM TARIM COĞRAFYASI

Tarımı Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri	160
Yüzey Şekilleri.....	160
İklim.....	162
Toprak.....	164
Su Kaynakları.....	164
Tarımı Etkileyen Beşerî Çevre Faktörleri.....	165
Tarımsal Nüfus	165
Sulama	165
Gübreleme.....	166
Kültür ve Teknoloji.....	166
Makineleşme	167
Tohum Islahı	167
Toplulaştırma	168
Pazarlama ve Ulaşım.....	168
Başlıca Tarım Yöntemleri	169
Kuru Tarım.....	169
Sulu Tarım	169
Organik Tarım	171

Tarım Ürünleri.....	171
Tahıllar.....	171
Buğday.....	171
Arpa.....	173
Çeltik.....	175
Mısır.....	176
Endüstri Bitkileri.....	177
Pamuk.....	177
Şeker Pancarı.....	178
Çay.....	179
Tütün.....	181
Zeytin.....	182
Ayçiçeği.....	183
Haşhaş.....	184
Meyvecilik.....	185
Fındık.....	185
Narenciye.....	186
Üzüm.....	186
İncir.....	188
Hayvancılık.....	189
Büyükbaş Hayvancılık.....	189
Küçükbaş Hayvancılık.....	191
Kümes Hayvancılığı.....	192
Arıcılık.....	193
Su Ürünleri.....	194
Kaynaklar.....	195

5. BÖLÜM ORMANCILIK

Giriş.....	199
Ormanların Dünyadaki ve Ülkemizdeki Coğrafi Dağılımı ve Durumları.....	199
Ormanlardan Yararlanma.....	204
Orman Yangınları.....	206
Kaynaklar.....	210

6. BÖLÜM MADENLER

Giriş.....	211
Yeraltı Kaynakları.....	212
Metal Yeraltı Kaynakları.....	215
Demir Cevheri.....	215
Krom.....	217
Bakır.....	219
Boksit.....	221
Kurşun.....	223
Çinko.....	224
Altın.....	225
Gümüş.....	227
Metal Olmayan Yer Altı Kaynakları.....	229
Bor.....	229
Tuz.....	229
Kükürt.....	231
Elmas.....	231
Kaynaklar.....	232

7. BÖLÜM ENERJİ KAYNAKLARI

Giriş.....	235
Yenilenemez Enerji.....	237
Ham Petrol ve Petrol Ürünleri.....	237
Hidrokarbon Gazı Sıvıları.....	238
Ham Petrol, Petrol Ürünlerinin Rafine Edilmesi.....	239
Ayrışma.....	240
Dönüştürme.....	240
İşleme.....	241
Doğal Gaz.....	241
Doğal Gaz Üretimi.....	242
Kömür.....	243
Kömür Çeşitleri.....	244
Nükleer Enerji.....	245
Yenilenebilir Enerji Kaynakları.....	247

Güneş Enerjisi.....	247
Rüzgar Enerjisi	248
Hidrolik Enerji.....	249
Biyokütle Enerjisi	251
Jeotermal Enerji.....	254
Gel-Git ve Dalga Enerjisi	256
Konutlarda Yenilenebilir Enerji Kullanımı	257
Güneş Enerjisi.....	257
Küçük Rüzgar Sistemleri.....	258
Yenilenebilir Enerji ve İnsan	259
Kaynaklar.....	259

8. BÖLÜM SANAYİ

Sanayi, Sanayileşme, Sanayi Sektörü ve İmalat Sanayi	261
Başlıca Sanayi Tipleri	263
Ev Sanayi ya da İlkel Sanayi	263
Atölye Sanayi.....	264
Modern Sanayi (Fabrika İmalatı).....	265
Sanayinin Kuruluş Yerini Belirleyen Faktörler	270
Hammadde.....	270
Enerji.....	271
İşçi	272
Ulaşım.....	274
Pazar.....	275
Sermaye	276
Sanayi Faaliyetleri-Devlet İlişkileri	277
Su	278
Kişisel Kararlar	279
Sanayinin Lokasyonunda Yeni Eğilimler	279
Dünya Sanayi Bölgeleri, Sanayi Üretimi ve Sanayinin Dağılışı.....	280
Batı ve Orta Avrupa Sanayi Bölgeleri	281
Doğu Avrupa Sanayi Bölgeleri	282
Doğu Asya Sanayi Bölgeleri.....	283
Kuzey Amerika Sanayi Bölgeleri.....	283
Kaynaklar.....	304

9. BÖLÜM ULAŞIM

Giriş.....	307
Ulaşımı Etkileyen Coğrafi Faktörler	307
Fiziki Coğrafya Faktörleri	307
Beşeri Coğrafya Faktörleri.....	308
Karayolu Ulaşımı.....	309
Demiryolu Ulaşımı.....	311
Deniz Ulaşımı	313
Hava Ulaşımı.....	317
Boru Hatları Ulaşımı.....	319
Kaynaklar.....	320

10. BÖLÜM TURİZM

Turizm ile İlgili Temel Kavramlar	323
Doğal Turistik Çekicilikler.....	325
Jeolojik ve Jeomorfolojik Yapı ve Şekiller.....	325
İklim.....	330
Bitki Örtüsü ve Yabani Hayvanlar.....	334
Hidrografik Çekicilikler	337
Korunan Alanlar (Hassas Doğal Alanlar).....	339
Beşeri Turistik Çekicilikler.....	341
Tarihi Çekicilikler	342
Kültürel Çekicilikler.....	344
Turistik Tesisler	347
Dünyadaki Turizm Aktiviteleri	350
Dünyadaki Turizm Faaliyetleriyle İlgili Güncel Gelişmeler ve Geleceğe Dönük Öngörüler	354
Kaynaklar.....	356

11. BÖLÜM TİCARET

Ticaret ile İlgili Temel Kavramlar.....	361
Dünyadaki Ticari Faaliyetler.....	362
Uluslararası Ticari ve Ekonomik Kuruluşlar ve Birlikler	368
Kaynaklar.....	375

ŞEKİLLER LİSTESİ

1. Bölüm

Şekil 1. Nüfus ile Yakın İlgisi Olan Bazı Bilim Alanları	1
Şekil 2. Bir Süper Volkanın Küresel İklim Üzerindeki Etkileri	10
Şekil 3. Dünya Nüfusunun Seyri ve Bunu Etkileyen Bazı Süreçler.....	12
Şekil 4. Dünya Nüfusunun Tarihsel Seyri	14
Şekil 5. Dünya Nüfusunun 1950-2100 Arası Yaş Yapısının Değişimi	17
Şekil 6. Demografik Dönüşüm Evrelerine Göre Oluşan Nüfus Piramitleri	17
Şekil 7. Almanya Nüfusunun Demografik Dönüşüm Süreci	18
Şekil 8. Malthus'un Teorisine Göre Kaynaklar ve Nüfus Arasındaki Denge	20
Şekil 9. Ester Boserup'un Teorisi	21
Şekil 10. Dünya Nüfusunun Yıllık Nüfus Artışının Zaman İçindeki Dönüşümü.....	30
Şekil 11. Dünya Doğurganlık Hızının Yıllar İçindeki Değişimi.....	31
Şekil 12. Dünya Nüfusunun Ortalama Yaşam Süresinin Değişimi.....	38
Şekil 13. Dünya ve Kıtalar Göre Geniş Aralıklı Nüfus Gruplandırılması.....	46
Şekil 14. Afganistan'ın 1950 Yılı Nüfus Piramidi	50
Şekil 15. Demokratik Kongo Cumhuriyeti Devletine Ait Nüfus Piramidi (2021)	51
Şekil 16. Okyanusya Kıtası Devletlerinin Arıkovanı Biçimli Nüfus Piramidi.....	52
Şekil 17-18. ABD'nin 1950 ve İsrail'in 2015 Yılına Ait Nüfus Piramidi	52
Şekil 19. Japonya'nın 2021 Yılına Ait Nüfus Piramidi	53
Şekil 20-21-22. Türkiye'nin 1950, 2021 ve 2100 (Muhtemel) Nüfus Piramitleri.....	54
Şekil 23-24-25. Dünya Nüfusunun 1950, 2021 ve 2100 (Muhtemel) Nüfus Piramitleri.....	54
Şekil 26-27-28. Bahreyn, B.A.E. ve S. Arabistan'da Cinsiyet Orantısızlığı.....	54
Şekil 29-30-31. Rusya, Avrupa Birliği ve Gürcistan'da Belirli Yaş Gruplarında Kadın Nüfus Oranı Yükseksektir	54
Şekil 32. Dünya Nüfusunun Medyan Yaşının Zaman İçindeki Değişimi	54
Şekil 33. Dünya Nüfusunun Kıtalar Göre Dağılımı.....	84
Şekil 34. Konuşan Sayısına Göre Dünyadaki Başlıca Diller	97
Şekil 35. İnançların Dünya Nüfusuna Oranı	99

3. Bölüm

Şekil 1. Dünya Kentsel Nüfusun Dağılışı	142
---	-----

4. Bölüm

Şekil 1. Buğday Üretiminde Önde Gelen Ülkeler	173
Şekil 2. Çeltik Üretiminde Önde Gelen Ülkeler	176
Şekil 3. Çay Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	180
Şekil 4. İncir Üretiminde Önde Gelen Ülkeler	189

8. Bölüm

Şekil 1. Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a Temel Aşamalar ve Karakteristikler	267
Şekil 2. Dijital Dönüşüm Teknolojileri	269
Şekil 3. Dünya Sanayi Bölgeleri	282

TABLULAR LİSTESİ**1. Bölüm**

Tablo 1. Dünya Nüfusunun Tarihsel Seyri	14
Tablo 2. Demografik Dönüşüm Sürecinin Aşamaları ve Başlıca Göstergeleri.....	16
Tablo 3. Dünyanın En Kalabalık Nüfuslu On Devletin Tarihsel Seyri ve Geleceği.....	26
Tablo 4. Kıta Nüfuslarının Gelecekteki Miktarına Yönelik Ön Görüler	27
Tablo 5. Doğal Nüfus Artış Oranı En Yüksek ve En Düşük Devletler	29
Tablo 6. Toplam Doğurganlık Hızı Dünya Verileri.....	30
Tablo 7. Doğurganlık Hızı En Yüksek ve En Düşük İlk On Devlet	31
Tablo 8. Ham (Kaba) Ölüm Hızında En Yüksek ve En Düşük Verilere Sahip Devletler	33
Tablo 9. Bebek Ölüm Hızı En Yüksek ve En Düşük İlk On Devlet	34
Tablo 10. Ölüm Sayılarına Göre İlk On Devlet	36
Tablo 11. Dünya Genelinde En Fazla Ölüme Neden Olan İlk On Hastalık	36
Tablo 12. Düşük ve Yüksek Gelire Sahip Devletlerde Ölüm Nedenleri Sıralaması....	37
Tablo 13. Dünya Ortalama Ömür İstatistikleri	39
Tablo 14. Dünya ve Kıtalara Göre Geniş Aralıklı Nüfus Gruplandırılması.....	46
Tablo 15. 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfusa Oranının En Yüksek ve En Düşük Olduğu Ülkeler.....	46
Tablo 16. 0-14 Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfusa Oranının En Yüksek ve En Düşük Olduğu Ülkeler.....	49
Tablo 17. Medyan Yaşın Küresel Dağılımı	55
Tablo 18. Medyan Yaş Değeri En Yüksek ve En Düşük İlk On Ülke	55
Tablo 19. Başlıca Göç Teorileri	58
Tablo 20. Çeşitli Kriterlere Göre Göç Türleri	60
Tablo 21. Göç Nedenleri ve Örnekler	61
Tablo 22. Başlıca Göçmen Tipleri	61
Tablo 23. Dünya Tarihindeki Başlıca Göç Örnekleri.....	64
Tablo 24. Uluslararası Göçmen Sayısının Yıllara Göre Değişimi.....	66
Tablo 25. Uluslararası Göçmenlerin Yaş Grupları ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı	66
Tablo 26. Uluslararası Göçmenlerin Bölgesel Dağılımı	67

Tablo 27. Dünyada En Fazla Göç Veren ve Alan İlk On Ülke.....	68
Tablo 28. Bazı Devletlerde Yerli ve Göçmen Nüfus Oranları.....	69
Tablo 29. En Fazla Göç Alan ve Veren Ülkeler.....	70
Tablo 30. Bazı Devletlerin Göçmen Kompozisyonu.....	70
Tablo 31. En Fazla Mülteci Gönderen ve Barındıran Ülkeler.....	72
Tablo 32. Göçmenler Tarafından En Fazla Para Transferi Yapılan ve Gönderen Ülkeler.....	72
Tablo 33. Kıtaların Başlıca Göç Koridorları.....	73
Tablo 34. Göçlerin Etkileri.....	74
Tablo 35. Dünya Nüfusunun Dağılımını Etkileyen Koşullar.....	79
Tablo 36. Dünya Nüfusunun Kıtalara Göre Dağılımı.....	84
Tablo 37. Asya Kıtasında Nüfusun Alt Bölgelere Göre Dağılışı.....	85
Tablo 38. Afrika Kıtasında Nüfusun Alt Bölgelere Göre Dağılışı.....	85
Tablo 39. Amerika Kıtasında Nüfusun Alt Bölgelere Göre Dağılışı.....	86
Tablo 40. Avrupa Kıtasında Nüfusun Alt Bölgelere Göre Dağılışı.....	87
Tablo 41. Okyanusya Kıtasında Nüfusun Alt Bölgelere Göre Dağılışı.....	88
Tablo 42. 1950-1990-2020 ve 2050'de En Kalabalık Nüfuslu Devletler Sıralaması.....	89
Tablo 43. Nüfus Büyüklüklerine Göre Dünya Devletlerinin Sayısı.....	90

3. Bölüm

Tablo 1. Ülkeler ve Kır-Kent Ayrımında Kullandıkları Eşik Değerler.....	137
Tablo 2. 1950- 2020 Dünyanın Kentsel Kırsal Nüfus Durumu.....	140
Tablo 3. 2025-2050 Dünya Kırsal-Kentsel Nüfus Tahminleri.....	141
Tablo 4. Kıtalar Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus Durumu.....	143
Tablo 5. Dünya'da Kentsel Nüfus Oranı En Yüksek 10 Ülke.....	143
Tablo 6. Avrupa'da Kentsel Nüfus Oranı En Yüksek 10 Ülke.....	144
Tablo 7. Avrupa'da Kentleşme Oranı En Düşük 10 Ülke.....	145
Tablo 8. Amerika Kıtasında Kentsel Nüfus Oranı En Yüksek 10 Ülke.....	145
Tablo 9. Amerika Kıtası'nda Kentsel Nüfus Oranı En Düşük 10 Ülke.....	146
Tablo 10. Okyanusya Ülkelerinin Kentleşme Oranları.....	146
Tablo 11. Afrika'da Kentsel Nüfus Oranı En Yüksek 10 Ülke.....	147
Tablo 12. Afrika'da Kentsel Nüfus Oranı En Düşük 10 Ülke.....	148
Tablo 13. Asya'da Kentsel Nüfus Oranı En Yüksek 10 Ülke.....	148
Tablo 14. Asya'da Kentsel Nüfus Oranı En Düşük 10 Ülke.....	149
Tablo 15. Dünya'daki Mega Kentler.....	150
Tablo 16. Dünya'daki Bazı Metropol Kentler.....	150
Tablo 17. Dünya'daki Hava Kirliliği Miktarının En Yüksek Olduğu Kentler.....	153
Tablo 18. Dünya'nın En Gürültülü Kentleri.....	153

4. Bölüm

Tablo 1. Dünya Buğday Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	172
Tablo 2. Dünya Arpa Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	174
Tablo 3. Dünya Çeltik Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	175
Tablo 4. Dünya Mısır Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	176
Tablo 5. Dünya Pamuk Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	178
Tablo 6. Dünya Şeker Pancarı Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	179
Tablo 7. Dünya Çay Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	180
Tablo 8. Dünya Tütün Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	181
Tablo 9. Dünya Zeytin Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	182
Tablo 10. Dünya Ayçiçeği Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	183
Tablo 11. Dünya Fındık Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	185
Tablo 12. Dünya Üzüm Üretiminde ve Ekim Alanında Önde Gelen Ülkeler.....	187
Tablo 13. Dünya İncir Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	188
Tablo 14. Dünyada Başlıca Sığır Yetiştiricisi Ülkeler.....	190
Tablo 15. Dünyada Başlıca Koyun Yetiştiricisi Ülkeler.....	191
Tablo 16. Arıcılıkta Önde Gelen Ülkeler.....	193
Tablo 17. Dünya Su Ürünleri Üretimi.....	194
Tablo 18. Dünya Su Ürünleri Üretiminde Önde Gelen Ülkeler.....	194

6. Bölüm

Tablo 1. Başlıca Doğal Kaynak Kategorileri ve Bunlara Örnekler.....	212
Tablo 2. Yeraltı Kaynaklarının Sınıflandırılması.....	213
Tablo 3. Dünyada Demir Cevheri Üreten İlk 10 Ülke.....	216
Tablo 4. Dünyada Krom Üreten İlk 10 Ülke.....	218
Tablo 5. Dünyada Bakır Üreten Başlıca Ülkeler.....	219
Tablo 6. Dünyada Boksit (Ham Cevher) Üreten İlk 10 Ülke.....	221
Tablo 7. Dünyada Alüminyum Üreten İlk 10 Ülke.....	222
Tablo 8. Dünyada Kurşun Üreten İlk 10 Ülke.....	224
Tablo 9. Dünyada Çinko Üreten İlk 10 Ülke.....	225
Tablo 10. Dünyada Altın Üreten İlk 10 Ülke.....	227
Tablo 11. Dünyada Gümüş Üreten İlk 10 Ülke.....	228

7. Bölüm

Tablo 1. Dünyada Önde Gelen Petrol Üreticileri.....	238
Tablo 2. Dünyada Önde Gelen Doğal Gaz Üreticileri.....	242
Tablo 3. Dünyada Önde Gelen Kömür Üreticileri.....	244
Tablo 4. Dünyada Önde Gelen Nükleer Enerjiden Elektrik Üreticileri.....	245

8. Bölüm

Tablo 1. Dünya İmalat Sanayi Katma Değeri İçinde Payı En Büyük Ülkeler	284
--	-----

9. Bölüm

Tablo 1. Dünyada Karayolu Uzunluğu En Fazla Olan On Ülke.....	310
Tablo 2. Dünyada Demiryolu Uzunluğu En Fazla Olan On Ülke	312
Tablo 3. Deniz Ticaret Filosunda Önde Gelen Ülkeler	315
Tablo 4. Uluslararası Deniz Ticaretinin Gelişimi.....	315
Tablo 5. Uluslararası Deniz Ticaretinde Önemli Boğazlar ve Kanallar.....	316

11. Bölüm

Tablo 1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Bakımından Dünya Ülkelerinin Sıralaması.....	363
Tablo 2. Kişi Başına Düşen GSYH Bakımından Dünya Ülkelerinin Sıralaması.....	364
Tablo 3. Dünyada Mal İhracatında Önde Gelen Ülkeler	366
Tablo 4. Dünyada Mal İthalatında Önde Gelen Ülkeler.....	367

HARİTALAR LİSTESİ

1. Bölüm

Harita 1. Yıllık Nüfus Artış Oranının Dünya Ülkelerine Göre Dağılışı.....	29
Harita 2. Doğurganlık Oranının Dünya Ülkelerine Göre Dağılımı	32
Harita 3. Bebek Ölüm Oranının Ülkelere Göre Dağılımı.....	35
Harita 4. Ortalama Ömür Değerinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	40
Harita 5. Sarı Humma Hastalığının Endemik Olduğu Bölgeler	41
Harita 6. HIV Virüsüne Enfekte Olarak Yaşayan Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı	43
Harita 7. Covid 19 Vaka Sayılarının Ülkelere Göre Dağılımı Haritası.....	44
Harita 8. 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı	47
Harita 9. 0-14 Yaş Grubu Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı.....	49
Harita 10. Uluslararası Göçmenlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	68
Harita 11. Dünya Nüfusunun Enlem ve Boylamlara Göre Dağılışı.....	81
Harita 12. Dünyanın En Kalabalık İlk 20 Kenti ve Buldukları Enlemler	81
Harita 13. Nüfus Büyüklüğüne Göre Dünya Devletleri.....	89
Harita 14. Resmi Dili İngilizce Olan Devletler.....	94
Harita 15. Arapçanın Resmi Dillerden Birisi Olduğu Ülkeler	95
Harita 16. İspanyolcanın Resmi Dil ve Bunlardan Birisi Olduğu Ülkeler	96
Harita 17. Dünya Dil Ailelerinin Dağılımı	96
Harita 18. Hristiyan Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı	101
Harita 19. Müslüman Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı.....	102
Harita 20. Hindu Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı	103
Harita 21. Budist Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı	103

GÖRSELLER LİSTESİ

5. Bölüm

Görsel 1. Bitki Örtüsü Haritası	200
Görsel 2. Orman Arazilerinin Alansal Dağılımı	201
Görsel 3. Orman Varlığı Fazla Olan Ülkeler	202
Görsel 4. Orman Varlığı Haritası	203
Görsel 5. Zaman Periyodunda Türkiye'nin Orman Varlığı.....	203
Görsel 6. Asli Ağaç Türlerinin Orman Alanlarına Oranı.....	204
Görsel 7. Orman Yangınlarının Nedenleri.....	207
Görsel 8. Türkiye'de 2001-2020 Dönemi Orman Yangınlarının Sebeplerinin Yıllara Göre Değişimi.....	208
Görsel 9. Hassasiyet Derecelerine Göre Orman Yangın Bölgeleri.....	208
Görsel 10. Orman Yangınları ile Mücadele.....	209

7. Bölüm

Görsel 1,2. Dünyada Enerji Kaynaklarının Dağılımı	236
Görsel 3. a,b,c,d: Ham Petrol Oluşumu	237
Görsel 4. Kömür Oluşumu	243
Görsel 5. Uranyum Atomlarının Fizyonla Bölünmesi	246
Görsel 6. Güneş Panelleri	248
Görsel 7. Rüzgâr Santralleri	249
Görsel 8. Hidrolik Santral.....	250
Görsel 9. Fotosentez Oluşumu.....	252
Görsel 10. Biyokütle Kaynakları	252
Görsel 11. Yerin Katmanları.....	256
Görsel 12. Dalga Enerjisi Ölçümü.....	257

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

1. Bölüm

Fotoğraf 1. Çin ve Hindistan'da Nüfus Sayımları	7
Fotoğraf 2. Kenya'da Nüfus Sayımı.....	8
Fotoğraf 3. Japonya'da Yaşlı Bakımında Teknoloji Kullanımı Yaygınlaşmaktadır	48

1. BÖLÜM

NÜFUS COĞRAFYASI

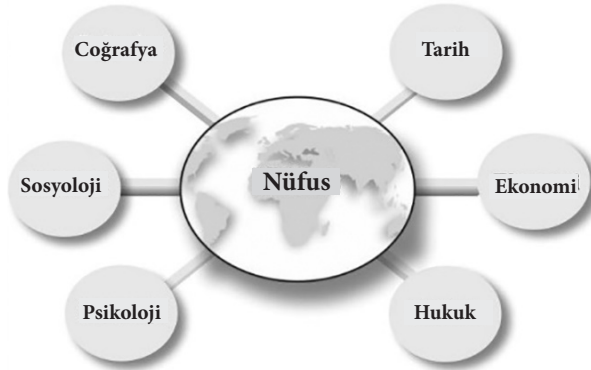
Prof. Dr. Serhat ZAMAN - Bursa Uludağ Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-4300-9382

Nüfus ve Coğrafya

Nüfus kelimesi dilimize Arapçadan (nfs kökünden gelen “kişi” anlamlı sözcüğün çoğuludur) geçmiştir. İngilizce karşılığı olarak *population* kelimesi kullanılır. Latince halk anlamına gelen *populus* kelimesinden batı dillerine ulaşmıştır. Eski Yunancada *demos* (halk) ve *graphos* (kayıt, yazı) kelimelerinden oluşan *demographia* sözcüğü de nüfusu tanımlamada kullanılır. Geniş bir anlam içeriği bulunmakla birlikte çoğunlukla *bir ülke, bölge ya da herhangi bir yerde belirli bir zamanda bulunan insan sayısı* anlamına gelir.

Nüfus, disiplinlerarası bir konu olarak birçok bilimin odaklandığı çok yönlü bir kavramdır. Her bilim nüfusu farklı yönleri ile ve kendi perspektifi doğrultusunda inceler. Nüfus, en dar anlamıyla *bireyi*, geniş anlamı ile ise *bütün insanlığı* kapsar. Bu geniş kapsamı ile en fazla araştırılan bilimsel konu alanlarından birisi olduğu söylenebilir. Coğrafya, tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji, felsefe, hukuk, istatistik, sağlık.. gibi pek çok bilimin odak noktasını insan oluşturur.

Şekil 1. Nüfus ile Yakın İlgisi Olan Bazı Bilim Alanları

Coğrafya, nüfusu kendine özgü yaklaşımı ile ele alarak diğer bilimlerden ayrışır. Coğrafyanın ve coğrafi düşüncenin odak noktasını insan oluşturur. Coğrafya nüfusa çeşitli açılardan yaklaşır. Ne bazı bilimler gibi yalnızca bir kişiye odaklanır ne de diğerleri gibi sadece toplumu ele alır. Esasında diğer bilimlerden farkı, ister bir kişi ister toplum bazında olsun nüfusu coğrafi çevre unsurları ile girdiği etkileşim ile ele almak coğrafyanın öncelikli yaklaşımıdır.

Coğrafyanın bütün alt alanları, ele aldıkları temaları nüfusla yani insanla ilişkilendirir. Bununla birlikte nüfusu coğrafi açıdan detaylı olarak inceleyen coğrafyanın alt alanı *nüfus coğrafyası*dır. Bu alan, beşeri coğrafyanın temel araştırma konularının başında gelir. Nüfus coğrafyası bir alt disiplin olarak coğrafyanın içinde 19. yüzyılın ortaları ve 20. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlamış, II. Dünya Savaşı sonrasında ise Fransa, ABD, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde hem akademik bir disiplin ve hem de dünya nüfusu hakkında bilgi edinmenin bir aracı olarak, modern görünümüne kavuşmuştur. Bu tarihten sonra ise hiç olmadığı kadar popüler bir alan haline gelmiştir. Dünya devletleri arasındaki farklılaşmanın esas nedenlerinden birisi olduğu fark edildiğinden bu yana, nüfus özel bir konu olarak sadece akademik disiplinlerin değil, aynı zamanda bürokratların, iş insanlarının, devlet yöneticilerinin ve daha pek çok farklı alanın dikkatini çekmiştir.

Nüfus coğrafyası genel anlamda, nüfus ile coğrafi koşullar arasındaki etkileşime odaklanır. Nüfusun dağılışı ve buna etki eden faktörler, nüfus yoğunlukları ve bunun neden ve sonuçları, nüfusun yaş yapısı, cinsiyet yapısı, doğumlar, ölümler, salgın hastalıklar, nüfus sayımları, nüfus teorileri, göçler, inançlar, diller.. gibi konular nüfus coğrafyasının başlıca temalarıdır. Nüfus ile ilgilenen diğer bilimlerden farklı olarak nüfus coğrafyacıları özellikle mekânsal analizler, ilişki ve etkileşim odaklı yaklaşımları ve elbette haritaları ile farklı bir yaklaşım ve ifade biçimi ortaya koyarlar.

Nüfus Sayımları

Nüfus sayımı İngilizcede *census* kelimesi ile ifade edilir. Kelimenin kökeni Latince olup, hesaplamak, tahmin etmek anlamına gelen “censere” sözcüğünden türemiştir (Özer, 2010, s. 83). Nüfusun sayılması olayı muhtemelen insanlığın ilk zamanlarından bu yana çeşitli amaçlarla yapılan bir uygulamadır. İlk sayımların nerede ve hangi amaçlarla yapıldığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak tarih içinde bazı toplumların nüfus sayımı denemeleri ile ilgili bilgi, bulgu ve kanıtlar vardır. Nüfus sayımının bir ihtiyaç haline gelmesi, insanlığın *devlet* adı verilen yapıları oluşturması ile hız kazanmıştır. Devlet kurumu en nihayetinde aidiyetlerden oluşturulmuş bir yapı olduğundan, ilk devletleri yönetenler (Krallar,

hükümdarlar, yönetici grupları) sahibi oldukları nüfusun miktarını daima merak etmişler ve çoğunlukla bu sayının yüksek olması için çaba göstermişlerdir. Devlet adı verilen yapılar henüz kurulmadan önceki dönemde ise aileler, klanlar, gruplar gibi daha küçük topluluklar, bunların önde gelenleri tarafından sayılarının az olması nedeniyle muhtemelen daha kolay sayılabilmekteydi. Ancak devletlerin kurulması ile birlikte bu sayıyı tam olarak tespit etmek büyük bir sorun haline gelmiştir. Bazı devletler bunu diğerlerine göre daha iyi yaparken bazıları ise bununla hemen hiç uğraşmamıştır.

İlk sayımlar nerelerde yapılmıştır? Bu sorunun cevabı hakkında bazı tarihsel veriler bulunmakla birlikte, insanlık tarihinin ilk nüfus sayımının kimler tarafından ve nerede yapıldığına ait kesin bir bilgi yoktur. Bilindiği gibi tarih ile ilgilenen disiplinler bize geçmişin yalnızca küçük bir kesiti hakkında bilgi sunabilmekte ve bu bilgiler yeni çalışmalar sayesinde sürekli güncellenmektedir. Buradan hareket ile mevcut bilgiler ışığında insanlık tarihinin *bilinen ilk sayımlarının Çin (MÖ 4500) ve Mezopotamya'da (Babil) (MÖ 2500)* gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2016). Bu yerleri Eski Mısır, Pers ve Antik Yunan sayımları takip etmiştir. Türk tarihinde kurulan ilk devletlerin de nüfus sayımı ile ilgili çaba gösterdikleri bilinir. Asya Hun Devleti'nde Mete Döneminde (MÖ 209-174) hemen tamamıyla askeri amaçlarla sayımlar yapıldığı ve bunun daha sonraki Türk devletlerinde büyük ölçüde devam ettirilen bir gelenek haline geldiği bilinmektedir.

İlk sayımların yapıldığı yerlerin genel anlamda dünyanın ilk yerleşim alanları ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Dönemine göre oldukça detaylı bilgiler elde edildiği anlaşılan bu sayımlarda esas amacın *asker sayısını tespit etmek* ve güncellemek olduğu anlaşılır. Diğer tali amaçların en belirginini ise vergi yükümlülerini tespit ederek kayıt altına almak olmuştur. Modern dönem öncesi nüfus sayımları içinde, hakkında daha net bilgi sahibi olduğumuz dönem *Roma sayımlarıdır*. İlk kez Kral Servius Tullius döneminde yapılan Roma sayımlarında, erkek yurttaşlar kayıt altına alınmıştır (Özer, 2010). Her beş yılda bir yapılan bu sayımlarda asker sayısını tespit etmek, devletin vergi gelirlerini belirlemek ve seçmen sayısını ortaya çıkarmak öncelikli amaçlar olmuştur. Tarihsel nüfus sayımlarına bir diğer örnek ise İnkâ İmparatorluğu nüfus sayımlarıdır. 15. yüzyıla ait olduğu ifade edilen bu sayımlarda İnkâ yönetimi nüfusun miktarını belirlemenin yanında meslek grupları, yaş ve vatandaşlarının ekonomik varlıklarının tespitini gerçekleştirmiştir. Kendine ait bir yazı dili olmayan İnkâların bu sayımları hayvan deri ve yünlerine düğüm ve ilmekler yoluyla işleyerek kayda geçirmiş olması dikkat çekicidir.

Dünya tarihindeki nüfus sayımlarının nispeten daha güvenilir ve yaygın uygulamalarına modern dönem ile birlikte tanık oluruz. Bu dönem sayımları, doğuda Çin ve Japonya'nın bu konudaki tecrübeleri bir kenara bırakılırsa, büyük ölçüde